

MASĂ ROTUNDĂ

STUDIILE BIBLISTICE ÎN SPAȚIUL ACADEMIC ROMÂNESC. PREMISE, SOLUȚII, POTENȚIAL, PERSPECTIVE*

Participanți: dr. Marian Ciucă; conf. dr. Emanuel Coțac; lect. dr. Cătălin Vatamanu; lect. dr. Marian Vild; conf. dr. Ilie Melniciuc-Puică; prof. dr. Eugen Munteanu (moderator).

Eugen Munteanu: Stimați colegi, suntem, prin urmare, la ultimul capitol al simpozionului nostru, a șaptea ediție a Simpozionului Național „Explorări în tradiția biblică românească și europeană”, Iași, 18-20 mai 2017. Ne-am propus o dezbatere în legătură cu ce am putea face împreună în domeniul de interes comun și am intitulat dezbateră „Studiile biblistice în spațiul academic românesc. Premise, resurse, potențial, perspective”. Suntem aici o parte din participanții la acest colocviu și intenția noastră, a organizatorilor, ar fi aceea de a schimba niște opinii, de a ne mărturisi intențiile, pentru a vedea cum putem colabora în viitor în ideea unei convergențe realmente interdisciplinare și, dacă va fi cazul, chiar interconfesionale, pentru că ideea de bază a acestui colocviu al nostru a fost aceea de a ne reuni pe baza convenției academice. Ceea ce ne reunește aici nu sunt interese confesionale, ci interese profesionale și științifice. Noi vrem să discutăm, să ne afirmăm, să identificăm lucruri comune, să ne situăm pe un teren comun în câmpul acesta foarte vast al studiilor biblice. De aceea, cele patru dimensiuni principale ale studiilor biblice pe care le-am distins și le-am propus cu mare acribie acum șapte ani, când am început Simpozionul, rămân în picioare. Propunem în fiecare an eventualilor participanți să încerce să se încadreze într-una din aceste direcții de reflecție științifică, și anume: problematica filologică, problematica traductologică, problematica de hermeneutică biblică, în general, și ceea ce, potrivit tradiției germane, se cheamă istoria receptării textelor sacre. Prin urmare, este vorba de Sfânta Scriptură în toată complexitatea sa culturală și confesională în același timp, dar nu în primul rând confesională. Dacă suntem de acord că această diviziune quadripartită care acoperă, în principiu, cam tot ceea ce tradiția științifică pune în discuție în ultimele decenii, în ultima sută de ani, merită să fie discutată, atunci o vom face. Trebuie să plecăm și de la premisa că la noi în țară aceste studii, acest dialog științific se află la începuturile lui. Problematika aceasta biblistică a preocupat foarte puțin pe filologi, numai în măsura în care a fost vorba de editarea textelor vechi. Ele erau studiate nu pentru că erau legate de Sfânta Scriptură, ci pentru faptul că erau vechi. Cât privește domeniul teologilor, abordarea specifică a

* Transcrierea înregistrării electronice: drd. Claudia Moisiuc; revizuirea transcrierii și stabilirea textului: prof. dr. Eugen Munteanu

avut o componentă aproape strict teologică, în sensul de bisericească. Se pare deci că, în trecut, filologii și teologii activau fiecare într-un anumit „ghetou” propriu, închis aproape etanș față de ceilalți. A venit poate vremea pentru generația mea și a dumneavoastră, cei mai tineri decât mine, să încercăm inițierea unui astfel de dialog. Dacă vom avea destule resurse și dacă Dumnezeu ne va ajuta, vom încerca să inițiem acest dialog, iar dumneavoastră veți încerca în viitor să duceți mai departe acest început. Ne propunem să avem o participare internațională din ce în ce mai consistentă în anii viitori, în funcție de fondurile pe care le vom avea. Sperăm să găsim înțelegerea necesară la factorii decidenți, argumentând, cum am făcut și la deschidere, că interesul științific pentru studiul Sfintei Scripturi, al *Septuagintei* în principiu, este crescând, și noi, specialiștii români, ne aflăm într-o poziție privilegiată în această privință, dată fiind remarcabila bogăție a tradiției biblice românești.

Am convenit să ne luăm fiecare timpul pe care îl considerăm necesar și să ne raportăm la această tematică așa cum considerăm necesar. Întrucât nu am făcut eu această prezentare mai înainte, v-aș ruga pe fiecare să vă prezentați. Dau cuvântul mai întâi domnului Marian Ciucă, cel care a și propus această dezbatere.

Marian Ciucă: Vă mulțumesc foarte mult, domnule profesor. Trebuie să mulțumesc, și o fac din toată inima, și pentru faptul că m-ați acceptat la acest simpozion și pentru condițiile și atmosfera deosebite oferite participanților. Sunt de acord că aceste studii par să intereseze din ce în ce mai mult și vă sunt recunoscător încă o dată pentru că aveți mintea, spiritul și experiența managerială necesare nu doar să inițiați asemenea proiecte, dar să le și duceți până la capăt, pentru ca toate acestea să nu rămână doar proiecte sau vise. În ce mă privește, nu pot decât să spun câteva lucruri din interiorul experienței mele profesionale și al intereselor de cercetare. Eu cred că în această direcție avem nevoie să mai publicăm niște ediții, să creăm instrumente de lucru, ca să indic doar ceea ce cred că ar fi prioritar. Dacă îmi permiteți, iar acesta ar fi, de fapt, principalul țel, principala țință și cea mai urgentă, ar trebui să ne preocupăm și de transferul către noile generații a experienței noastre, a celor care ne interesăm de mai multă vreme de problematica biblică. Mă gândeam, pentru a da acum câteva exemple ceva mai particulare, dacă nu am putea aduna citatele și aluziile biblice în cărți de cult și în scrieri religioase din secolele XVI–lea, al XVII–lea, al XVIII–lea și chiar și al XIX–lea în care apar fragmente din Vechiul și din Noul Testament, să vedem ce versiune biblică a fost cea mai utilizată, să vedem ce variante textuale avem la dispoziție, ca să le supunem unui studiu comparativ. Sunt traduceri din Sfinții Părinți care, probabil, în marea majoritate sunt încă rămase în manuscrise prin biblioteci mănăstirești și prin manuscrisele de la Academie, în filialele de la București ori Iași și Cluj, și cred că ar fi foarte important să vedem aceste texte; asta la capitolul receptarea textului sacru, ca să zicem așa.

O zonă specială de interes pentru mine ar fi de urmărit, dar asta numai prin analize de tip filologic cât mai detaliate, chiar dacă sunt aride, cât de mult a influențat stilul *Bibliei de la București* edițiile ulterioare. Aș spune însă, ca o notă de subsol, că trebuie despărțit stilul *Noului Testament* de stilul traducerii lui Milescu și pe

urmă de văzut cu ce diferă sau ce aduce *Biblia de la București* în sine. Un al treilea domeniu în care m-aș gândi că aș putea face personal ceva în cazul în care îmi cere cineva ar fi pregătirea instrumentelor și mai ales a personalului. Sigur, condițiile sunt cele care sunt, însă cred că am putea organiza o școală de vară cu câteva lecții de critică de text sau de ceea ce în alte părți se cheamă „filologie neotestamentară”. Sigur, sunt multe lucruri de pus pe o listă de posibilități. În afară de aceste cursuri de vară s-ar putea organiza, am și o oarecare experiență în această direcție, cursuri la distanță, prin Skype sau un alt program. Există anumite piese de software prin care se poate realiza destul de pedagogic acest lucru. Pe un ecran poți cumva să faci tot felul de scheme... Există mijloacele tehnice, vreau să spun, numai voința să existe și, desigur, o structură foarte bine construită sau cât se poate de bine construită care să fie pusă în aplicație cu toată seriozitatea.

Un alt exemplu de posibilitate de studiu pe care l-aș da ar fi influența, să zicem, chiar dacă termenul este lipsit de precizie, influența stilului religios asupra limbii literare românești, în sensul în care discutăm ieri, într-o pauză, cu dl profesor Munteanu.

Vă mulțumesc!

Eugen Munteanu: Mulțumesc pentru intervenție, domnule Ciucă! Aș face câteva reflecții referitoare la cele spuse de dumneavoastră la urmă, și anume la această dimensiune stilistică. În ceea ce mă privește, ca lingvist care a reflectat de decenii asupra acestor lucruri, am o concepție foarte clară. Stilul bisericesc este unul din cele cinci sau șase stiluri, adică limbaje funcționale ale românei contemporane. E cel mai vechi, cel mai conservator. Într-o paranteză afirm că aș prefera să fie numit „bisericesc”, nu „religios”, din următorul raționament: din punctul de vedere al conținutului, toate textele care ilustrează acest stil sunt creștine; dacă spui stil „religios”, ar însemna că presupui că există și o varietate islamică și una mozaică, inclusiv limbajul folosit de istoricii religiilor ar putea fi considerat o varietate! Or, nu avem de-a face cu un limbaj religios în general, ci cu unul bisericesc. Ar fi, deci, mai potrivit să vorbim despre stilul bisericesc. Cât privește raportul cu limba literară, din punct de vedere sincron, stilul bisericesc este unul din cele cinci stiluri principale ale românei actuale. Și anume, este acela care funcționează perfect, cel mai clar, cel mai conservator, fiind cel mai vechi. Acest stil bisericesc relativ unitar are trei varietăți: una liturgică, pe care o intuim cu toții, cu rugăciunile și imnurile *Liturghierului*, ale *Molitvenicului*, *Psaltirii*, *Octoihului* etc. Avem apoi varietatea biblică, cea a vastului hipertext biblic. În fine, mai avem o a treia varietate, să o numim omiletică sau sapiențială, cea observabilă în predici, omilii, învățături, literatura monahală etc. Această varietate începe, să zicem, cu vechile *Cazanii* și se sfârșește cu predicile, să zicem, ale părintelui Galeriu sau ale oricărui părinte recunoscut ca reputat orator bisericesc. Deci, trei varietăți ale stilului bisericesc. În interiorul acestor trei se pot distinge unele subvarietăți, că așa funcționează limba la nivelul stilurilor. Căci, până la urmă, fiecare episcop sau mitropolit, fiecare teolog, fiecare preot deține o anumită amprentă personală a stilului pe care îl folosește...

Așadar, din punctul acesta de vedere, stilul bisericesc este o componentă a limbii române actuale.

Acum, referitor la influența limbii bisericești, a limbajului bisericesc asupra limbii literare, aceasta s-a exercitat masiv în istorie, până pe la jumătatea secolului al XIX-lea, dar acum a încetat! Astăzi limba bisericească funcționează ca un stil bine definit și *punctum*, cum spuneau cândva latiniștii ardeleni! Dacă vrem să înțelegem corect afirmația lui Eminescu că „Biserica este mama limbii române literare”, atunci interpretarea corectă este următoarea. Din punctul de vedere al normelor fonetice și morfologice, limba tipăriturilor bisericești de pe la 1800 a fost modelul și reperul de normare. Atunci s-a făcut unificarea finală a normelor fonetice și morfologice, de atunci scriem și rostim așa cum rostim paradigmele declinării și ale conjugării și așa mai departe. Cât privește terminologia propriu-zisă și dinamica evolutivă a limbii literare, ea trebuie studiată ca atare. Deci, dacă vrem să ne situăm corect pe acest teritoriu, o direcție de cercetare validă este cea începută de profesorul Gheorghe Chivu într-o cunoscută lucrare monografică în care vorbește tocmai despre limbajul bisericesc. Rămâne de continuat acțiunea de explorare a textelor, iar la urmă poate rezulta o bună sinteză. Eu am un fișier personal de mii de termeni pe care i-am scos din cărțile bisericești mai vechi și mai noi, din texte teologice sau bisericești diverse, ilustrând toate cele trei varietăți stilistice de care vorbeam mai sus.

V-ați mai referit, d-le Marian Ciucă, la necesitatea de a edita textele românești vechi. După cum bine se știe, cam toate textele românești importante din secolul al XVI-lea au fost editate, în afară de câteva care aparțin literaturii confesionale de orientare calvină din Banat – sunt vreo câteva românești nepublicate. Se mai adaugă alte câteva texte inedite produse în secolul al XVIII-lea în mediile de orientare catolică din Moldova și din Transilvania. Și acestea fac parte tot din tradiția românească. Pentru mine, tradiția biblică românească include texte indiferent de confesiune, pentru că este vorba de limbă aici, nu de confesiune. Așadar, multe din textele secolului al XVIII-lea sunt aproape necunoscute, nefiind editate. Probabil că tot Biserica va trebui cândva să-și asume sarcina să le publice măcar în ediții anastatice, realizate prin scanare electronică și așa mai departe, așa încât aceste texte să ne devină accesibile nouă, tuturor celor, să zicem, o sută-două de oameni care se ocupă cu o astfel de problemă. Mulți dintre preoții de azi nu înțeleg prea bine mecanismul istoric care a dus la alcătuirea corpusului celor 17-18 cărți cu caracter liturgic (*Liturghierul, Apostolul, Psaltirea, Octoiubul, Mineele* și așa mai departe). Cu rădăcini în secolele anterioare, acest corpus a fost întocmit deja în secolul al XVIII-lea. Și acestea ar trebui probabil publicate, pentru a vedea de unde plecăm și unde am ajuns. S-ar constata că cele pe care le folosesc astăzi preoții sunt cam aceleași, cu o progresie lentă, de la o diortosire la alta, care poate fi studiată și este interesant de studiat. Cam atât în ceea ce privește chestiunea filologică. Dacă ar fi după mine, profit de această intervenție pentru a sublinia că, de exemplu, în domeniul frazeologiei biblice, am putea face mult mai mult. Ceea ce faceți dumneavoastră, teologii, de a încerca să explicitați, cu o anumită orientare, eventual confesională, unele sintagme biblice sau unele pericope chiar poate fi precedat de o operație

filologică de adunare a acelor sintagme-cheie și de sistematizare a lor sub formă lexicografică. Imaginați-vă cât de util ar fi un amplu repertoriu de sintagme și de expresii biblice românești cu echivalentele grecești, poate și slavone pentru epoca veche, eventual și ebraice, dacă ne țin puterile! Păcat că tradiția noastră științifică e destul de slabă în această privință. Mulți dintre cei care își încearcă puterile în această direcție de cercetare resimt absența unei baze de pornire, a unui instrumentar adecvat. Ar fi atât de simplu ca, în loc să pierdem zile și săptămâni de căutare empirică, ne-am uita online și am găsi textele românești la fel de simplu și rapid cum găsim, de exemplu, edițiile din Patristică!

Ne-am mai putea imagina apoi cât de simplu ar fi dacă am pune toate cele optsprezece, sau câte or fi, ediții biblice românești importante, împreună cu motoare de căutare inteligente. Tot în această direcție m-aș referi puțin la interferențele dintre cele trei varietăți ale stilului bisericesc despre care vorbeam. Nimeni n-a studiat până acum la noi care sunt căile prin care conținuturile scripturale din Vechiul sau Noul Testament pătrund în textele liturgice. Sigur, majoritatea dintre ele sunt scrise de mari talente, un Ioan Gură de Aur, un Vasile cel Mare, de marii doxografi sau imnografi, dar ar fi interesant de văzut dinamica aceasta! Dacă în textele biblice propriu-zise formulările sunt altele față de cele din textele liturgice, cum s-ar explica chestia aceasta. Prin urmare, un studiu comparativ al interferențelor dintre dimensiunea liturgică și cea textuală propriu-zisă este foarte interesant. În fine, ar mai fi de menționat și necesitatea ca unii dintre noi, ca filologi, să rămână în continuare specializați în domeniul paleografiei. Repet și cu acest prilej, și trebuie tot timpul să insistăm, transcrierea vechilor texte românești chirilice nu este o operație nevinovată și simplă, care poate fi făcută de oricine! Dacă mutilezi textele vechi, adaptându-le la limba actuală, n-ai făcut nimic bun, dimpotrivă, ai produs ceva nociv. Nu oricine este chemat să transcrie din chirilică texte vechi. Din nefericire, chiar sub binecuvântarea unor ierarhi, e drept, de pe la unele eparhii mai marginale, apar niște asemenea improvizații editoriale, care vădesc până la urmă un fel de impietate! Dacă, de exemplu, tu transcrii *Îndreptarea legii* din secolul al XVII-lea și modernizezi exprimarea, este ca și cum te-ai apuca să refaci frescele de la Arbore sau Humor, de exemplu, dând repede la o parte ceea ce s-a conservat și punând culori noi, moderne, ca să arate „mai frumos” și să fie mai expresiv pentru privitorul modern. Un înalt ierarh la care țin foarte mult și a cărui erudiție o apreciez mi-a spus odată cam așa: „Domnule profesor, dar dacă ne dați vechile texte așa cum au fost ele acum câteva sute de ani, nu le mai înțelegem nici noi, ierarhii, darămite oamenii simpli!”. Mi-am permis atunci să răspund: „Părinte, pentru înțelegerea concretă, actualizată, aveți edițiile acestea noi. Dacă vrem să îl citim pe Ioan Gură-de-Aur în limba română de azi, o putem face foarte bine! Textele vechi nu sunt pentru a fi *înțelese* ci, ca să spunem așa, pentru a fi *admirate* și studiate. Altfel spus, Voronețul, ca biserică, ca edificiu, nu este o piesă de inventar oarecare, ci în primul rând un monument. Prin urmare, paleografia româno-chirilică trebuie cultivată ca atare și păstrată ca atare, practică de filologi cu temeinice cunoștințe de fonetică istorică și de istoria limbii române în general. Aceste cunoș-

tințe sunt la fel de necesare unui paleograf cum ar fi, să zicem, cunoștințele de chimie pentru un restaurator de icoane!

Vă mulțumesc pentru răbdarea cu care ați ascultat lunga mea intervenție. Acum, domnule Emanuel Conțac, prieten mai vechi și membru al asociației noastre, ai cuvântul!

Emanuel Conțac: Aș continua ideea pe care ați formulat-o dumneavoastră, domnule profesor Eugen Munteanu. Versiunile biblice ar putea fi, de fapt, adunate și transformate în module pentru programele specializate, cum este, de exemplu, BibleWorks. Unele dintre ele cred că sunt deja supuse unor asemenea programe, *Biblia* lui Anania e, de pildă. Nu știu dacă e chiar legal ce s-a întâmplat, dar cred că s-ar putea negocia o astfel de înțelegere. De pildă, am contactat compania, pe reprezentanții companiei BibleWorks, și le-am propus să îi ajut să includă niște versiuni românești. Mai este nevoie doar de perfectarea unor chestiuni care țin de felul în care este preluat textul, însă chestiunile tehnice nu sunt insurmontabile. Desigur că, potrivit reglementărilor internaționale, ei ar trebui probabil să plătească o mică taxă de copyright. Dacă, bineînțeles, textul este ieșit din copyright, atunci totul se poate aranja fără probleme.

Eu aș aduce acum în discuție o chestiune care mă frământă de multă vreme, de când am început să lucrez cu primele tipărituri românești. Este vorba de faptul că, deși avem ediții critice bune – și ați spus că sunt aproape toate textele din secolul al XVI-lea editate –, constat că filologii români nu au obiceiul să dea și toate lămuririle istorice, culturale, confesionale necesare. De fapt, multe din aceste texte nu au comentarii de acest tip. Pentru mine, idealul ar fi să avem primele tipărituri toate publicate eventual într-o serie unitară și coerentă, cum ar fi seria „Pleiade”. Cronicarii moldoveni sau munteni, cărțile populare, basmele românești, textele religioase din secolul al XVI-lea să fie adunate toate într-un singur volum care să fie coerent și unitar transcris și care să aibă, de asemenea, un comentariu, dacă se poate, mai consistent. Model ar putea fi, cum spuneam, ediția Erasmus pe care o fac cei de la Amsterdam, în care câteva opusculă beneficiază de un comentariu masiv și te lămuresc cu privire la toate detaliile. Aș lua acum, spre comparație, editarea textului *Tâlcul Evangheliilor*. Avem în textul acesta referiri la pasaje biblice care nu sunt, de pildă, corelate cu numerotarea modernă, pentru că autorul vechi ne spune „după cum spune la Evreom, 327” sau „la Râmleni zice Pavel: drepti făcuți suntem prin credință, pace avem către Dumnezeu”. Ar fi fost ideal ca cititorul să aibă referirea biblică modernă, adică să aibă în comentariu un astfel de element. La fel și cu referirile patristice: „așa grăiește și Atanasie în tâlc ce-au scris către Galateni”. Pentru mine, ca biblist care nu e specialist în patristică, întrebarea este unde a zis Atanasie așa ceva și dacă chiar a zis, pentru că uneori se întâmplă ca autorul să facă trimitere la o sursă care nu e chiar cea corectă. De pildă, în prefața vechii versiuni biblice a lui Nicolae Spătarul Milesco, apărută recent, copistul, îmi scapă numele acum, relatează, despre *Septuaginta*, legenda despre cum cum s-ar fi realizat această versiune. Scribul face trimitere către Iustin Martirul, spunând că Iustin a văzut acele locuri, chiliile, unde s-a tradus *Biblia* și că unii spun că ar fi fost un fel de sală, o

basilică. Ieronim spune, însă, că au fost, de fapt, niște chilii separate: „Da, Iustin dă mărturie că el a văzut aceste locuri!”. În fapt, dacă nu ești prevenit, poți fi indus în eroare, pentru că această scriere a lui pseudo-Iustin este o scriere mult mai târzie și cititorul ar trebui cumva pus în gardă. Avem deci de-a face cu o informație care ar trebui corectată în lumina criticii moderne. Sau dacă avem, de pildă, o idee teologică pe care o mai întâlnim în alte locuri, acest lucru ar trebui menționat. Pentru că m-am ocupat de *Noul Testament de la Bălgrad*, am fost surprins să văd că o idee din prefață – credința care este mâna sufletului prin care creștinul îl apucă pe Hristos – apare și în *Tâlcul Evangheliilor* cu un secol mai înainte. Am sub ochi textul, din care citez: „Prin credință ne ispășim, așa înțelegem cum ne iaste mâna cu ce prindem și apucăm ce ne trebuiaște și tragem cătră noi, mai într-acela chip și lucrul sufletului prindem, apucăm și tragem la noi cu credința dreaptă”. Ar fi util dacă cititorul care parcurge textul ar avea aici un comentariu care să-i spună că ideea asta mai apare în literatura biblică, că apare, de pildă, în *Noul Testament de la Bălgrad* în două locuri, și să-l trimită astfel către acele texte. Ar fi realizabilă republicarea în ediție modernă cu comentariu a acestor prime tipăriri? Ridic întrebarea pentru că părintele Ioan Florin Florescu, de pildă, se luptă de mai mulți ani cu acest *Tetraevanghel de la Sibiu* care nici până astăzi nu are o ediție coerentă, modernă. Înțeleg că e un text foarte dificil, care presupune probleme de transcriere, a fost făcut deja munca de precercetare. Ce ar trebui ca să vedem această primă tipăritură românească păstrată publicată într-o ediție nouă, frumoasă, singură sau împreună cu altele?

Eugen Munteanu: Te întrerup ca să îți dau un răspuns concret. Am o cunoaștere concretă a lucrurilor, pentru că îndrum și îndemn două persoane să facă lucrul acesta, una este Ioan Florin Florescu și alta este o colegă a mea de catedră, doamna Simona Ailenei, care și-a dat licența în filologie cu acest text. *Tetraevanghelul de la Sibiu* trebuie neapărat editat în condiții acceptabile, credibile. Eu consider că adevărul filologic constă în autenticitatea textului. Textul trebuie să fie autentic. Acum ai făcut o obiecție concretă la ediția Nicolae Spătarul Milescu, pe care am coordonat-o. Firește că ideal ar fi fost și pentru noi, care ne-am propus în primul rând să edităm textul Spătarului, să cercetăm până la noua generație, cum se spune, în detalii infinitezimale, să verificăm după Patristica greacă, după edițiile moderne din Cerf, dacă e adevărat și unde spune respectivul scriitor patristic acel detaliu. Se știe însă de mult că „ars longa, vita brevis”, nu le poți face chiar pe toate dintr-odată... Din păcate! De altfel, după cum ai observat deja, domnule Coștaș, în filologia românească, o filologie încă de pionierat, nu s-a instituit această tradiție a erudiției totale și exhaustive, de a lămuri totul până în pânzele albe. Editarea textului în sine, încadrarea sa în istoria limbii și a culturii române pun destule probleme de rezolvat, ca să mai rămână timp și pentru a verifica și, eventual, amenda chestiuni specioase cum ar fi, de exemplu, afirmația vechiului cărturar român sau a autorului pe care acesta l-a tradus, cum că Grigore de Nazianz ar fi afirmat că a fost martor la un eveniment oarecare... Pentru asemenea chestiuni de detaliu mai potrivit este un articol sau o comunicare științifică!

Emanuel Coțac: Eu am făcut asta la *Noul Testament de la Bălgrad* cu *predosloviile* și am descoperit că nu sunt lucrurile chiar așa, adică autorul uneori mai încurcă sursele, mai nu redă corect conținutul...

Eugen Munteanu: Bun, așa este, pe de o parte! Dar, pe de altă parte, nu trebuie să uităm că multe dintre aceste nepotriviri nu se datorează neapărat cărturarului român sau copistului, ci chiar sursei (slavone, mai târziu grecești) după care a tradus. Cât privește, de exemplu, echivalarea trimerelor biblice intratextuale, noi, la ediția Spătarul Milescu, am încercat să dăm o listă de echivalențe moderne, dar am constatat că nu întotdeauna *Septuaginta* de la Frankfurt, urmată de Spătar și de revizorii lui, se potrivește cu *Septuaginta* din edițiile moderne. Problema este nu numai tehnică, ci uneori poate avea un substrat științific mai important, mai ales atunci când autorii citați sunt foarte importanți.

Deci, una dintre tematicile simpoziunilor noastre este circumscrisă tocmai de interferențele cu exegeza patristică ale textelor biblice. Eu mă gândesc că o serie întreagă de cercetări doctorale ar putea fi orientate în această direcție: inserții biblice în traduceri românești din marii scriitori patristici, traduceri destul de multe, din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, mai ales; dacă luăm numai pe părinții capadocieni, de exemplu, și vedem de când au fost ei traduși în românește, vedem cum citează ei Sfânta Scriptură și toate artificiile stilistice și traductologice posibile. O direcție de cercetare foarte fecundă. Ideal ar fi ca astfel de studii să se facă în institute de cercetare stabile, sub auspiciile Academiei sau ale Universităților, dar se pare că pășim deja pe teritoriul speranțelor nerealizabile...

Emanuel Coțac: Voiam doar să mai adaug faptul că textul biblic, așa cum e uneori fragmentat, împărțit în versete, în aceste ediții, ar trebui verificat și de bibliști. Am un exemplu. E pasajul în care Iuda se duce și se spânzură și zice: „greșii de vândui sânge nevinovat. Și ei ziseră: ce iaste nouă?” și replica acestora continuă: „tu caută și aruncă arginții în besearcă”. Acuma, orice biblist care a citit textul și care știe bine textul evanghelic se miră că „tu caută și aruncă arginții în besearcă” aparține tot aceluia, când, de fapt, replica lor se încheie la „ce iaste nouă?”. Ceea ce urmează, și anume „tu caută”, înseamnă, de fapt, „te privește, e treaba ta” și este secvența care încheie vorbirea directă a celorlalți. Secvența „și aruncă arginții în besearcă” este o formulare enunțiativă și indică ceea ce a făcut Iuda. Am întâlnit multe situații de felul acesta, de segmentări greșite sau obscure ale textului. Este deci nevoie, de la o ediție la alta, de competențe diferite și complementare. Specialiștii în transcrierea textului chirilic ar trebui asistați și de teologi sau de bibliști care să verifice felul în care sunt redată pasajele biblice. Pentru că avem de-a face cu texte care, pentru mine, din punct de vedere filologic sunt prea complexe. Eu nu sunt lămurit, de exemplu, de ce apare forma *Șighemon* în loc de *Ighemon*, cum ar trebui să fie, cu referire la guvernator. Am nevoie de un filolog să-mi spună ce se întâmplă la trecerea din slavonă în română, dar anumite lucruri le văd eu și pot ajuta un filolog, dacă e nevoie de competență pe zona biblică. Avem, așadar, nevoie unii de alții în mod cert.

Eugen Munteanu: Asta este sigur! Acum, fiindcă cred în ceea ce facem și am făcut, îmi pot permite să fiu puțin autocritic și să dezvălui una dintre marile dificultăți pe care a trebuit să le rezolvăm convenabil în ediția noastră din Spătarul Milescu, este vorba de punctuație. Când ai un text de peste 900 de pagini în originalul chirilic, fără punctuație stabilă, te afli în fața unei enorme provocări. Doamna Mădălina Ungureanu cunoaște cel mai bine cât stres ne-a provocat acest lucru – stabilirea punctuației! Decizi să iei ca reper *Septuaginta*. Da, dar care *Septuaginta*? Cea de la Frankfurt sau cea modernă? Ediția Rahlfs sau ediția Ziegler? Te orientezi după traduceri moderne ale *Septuagintei* (în engleză, franceză, spaniolă sau germană)? Îți aplici intuiția? Am îmbinat aceste proceduri și am încercat să facem cum ne-a luminat Dumnezeu mai bine, zicându-ne că facem bine atât cât putem să facem. Competența reală, atâta câtă am acumulat, un bun instrumentar filologic, împreună cu buna-credință sunt factorii care ne garantează nu că vom fi perfecți, ci că vom face cât este posibil de corect. Este drept, uneori se poate ajunge la greșeli absolut rizibile. Cu regret, dau un exemplu! Colegii care au editat la Roma în anul 2000 *Biblia* lui Samuil Micu (1795), filologi respectabili, au segmentat, au decupat greșit un pasaj. Se spune în textul biblic așa: *Furnicoleul au pierit neavând mâncare*, furnicoleul fiind un animal fantastic. Cei de la Cluj, contemporanii noștri, au transcris *Furnico, leul au pierit neavând mâncare!* Micu știa că în cartea lui Iov apare cuvântul grecesc *μυρμηκολέων*, cuvânt pe care l-a calchiat în mod corect, lucru de care colegii noștri nu și-au dat seama.

Emanuel Conțac: Și un alt proiect mare la care cred că ar trebui să reflectăm este traducerea textului masoretic, Biblia ebraică, la care se lucrează deja cu o echipă mică, în care sunt și eu membru. Cred că suntem totuși prea puțini pentru cât de mare e proiectul!

Eugen Munteanu: Vorbești de proiectul inițiat de doamna Madeea Axinciuc la Universitatea din București?

Emanuel Conțac: Nu, proiectul doamnei Madeea Axinciuc este unul diferit. Eu mă refer de proiectul de la NEC, coordonat de doamnele Băltăceanu și Broșteanu. Suntem o echipă de entuziaști care lucrează fiecare după timpul pe care îl poate aloca, nefiind un proiect cum a fost *Septuaginta*, adică cu contracte, cu norme și remunerație. S-a tradus *Geneza*, cu note și comentarii bogate, s-a lucrat, de asemenea, la *Exod*, părintele Vatamanu este între cei care au lucrat la *Exod*, ca traducător. Este nevoie, însă, și de comentarii, deci asta reclamă încă și mai mult timp. *Numeri* și *Deuteronomul* sunt traduse, de asemenea, cred că *Leviticul* mai are nevoie și de traducere și de comentarii. Am început acum aproape trei ani, cred, ritmul este prea lent, dar noi sperăm că vom putea să-l terminăm într-un timp rezonabil. Ideal ar fi ca proiectul să fie cumva instituționalizat, să zic așa, adică asumat de o instituție puternică, în stare să ofere traducătorilor și o remunerație. *Septuaginta* nu poate fi folosită ca sursă a citatelor din textul biblic respectiv, pentru că autorii occidentali, traduși la diferite edituri, folosesc o Biblie care are ca referință textul maso-retic. Deci, pentru cultura română, e important să existe și o versiune a

textului ebraic. Versiunea Galaction-Radu are problemele sale, versiunea Cornilescu are, la rândul ei, alte probleme care trebuie rezolvate, nici ea nu este cea mai bună opțiune pentru un astfel de text, care ar trebui să fie neutru, supraconfesional. Pe scurt, cred că o versiune românească a Bibliei ebraice ar putea răspunde unor necesități specifice ale culturii române.

Eugen Munteanu: Reitez o idee pe care am afirmat-o în repetate rânduri. O cultură națională modernă matură trebuie să dețină cele trei repere biblice de bază: *Vulgata*, *Septuaginta* și textul masoretic, toate realizate, eventual, într-un cadru non-confesional! Pentru că *Biblia* este, de fapt, un termen care acoperă un vast continent de înțelesuri culturale, confesionale, antropologice, traductologice etc. specifice. Acum, faptul că, după cum reiese din ceea ce spui, avem două proiecte paralele reprezintă, după părerea mea, o risipă de energie. Ar fi, poate, cazul ca cele două colective să își coordoneze eforturile. În ceea ce mă privește, eu sprijin orice inițiativă, atât cât îmi stă în puteri. Ieri a conferențiat aici, în cadrul Simpozionului nostru, doamna Madeea Axinciuc despre proiectul ei. Despre proiectul de la NEC știam câte ceva, dar foarte vag.

Marian Vild: Există și un al treilea proiect pe care se pare că dorește să îl susțină cumva Biserica. Nu pot să spun numele celor doi profesori care sunt implicați, unul nu predă în țară, predă în SUA. Nu știu dacă acești doi profesori și-au asumat oficial acest proiect, dar se discută proiectul a face o ediție a textului masoretic tradus în limba română, în cadrul unui colectiv coordonat de acești doi profesori. Poate că ar fi interesant să se unească toate cele trei inițiative, și atunci ar merge și mai repede și ar ieși ceva și mai viabil.

Emanuel Conțac: Da, cam asta ar fi *desideria desiderata*, ca să folosesc o sintagmă din zona pietistă, cam astea ar fi așteptările, realiste sau nerealiste, dorințele pe care le cunosc în mediile biblico-filologice în care activez. Sigur că ar fi mult mai multe lucruri de realizat: digitalizarea tuturor versiunilor Bibliei, așa cum s-au tipărit ele, dar nu doar transcrise, ci chiar scanate, ca să putem le putem vedea ca atare. De asemenea, de ce nu, digitalizarea manuscriselor grecești ale *Noului Testament*, avem vreo 14 în România! În acest sens, nu pot să-mi explic de ce de opt ani de zile pledez și trimit scrisori la toate aceste instituții, la Muzeul Național de Artă, la Biblioteca Academiei, la Muzeul Olteniei, dar în zadar. Există un proiect american non-profit, cu profesioniști foarte buni, care au fotografiat sute de manuscrise, de la Constantinopol, din Grecia, de la Florența, la Biblioteca Medici, sunt peste 300 de manuscrise ale *Noului Testament* scanate, numai la cele din țara noastră nu s-a permis accesul! Consider că aceste manuscrise ale *Noului Testament* grecesc din bibliotecile românești ar trebui expuse public, în toată lumea așa se lucrează. S-a scanat și s-a digitalizat *Codex Sinaiticus* acum câțiva ani, poate fi citit online de oricine, probabil că și *Codex Vaticanus*. De ce noi, care nici nu pare să avem resursele necesare să transpunem digital aceste manuscrise, refuzăm un ajutor care vine *pro bono*, cu singura condiție de păstrare a copiei de către instituția care face această operațiune și de afișare a lor pentru consultare publică gratuită sau

consultare de către cercetători? Din păcate, după apeluri repetate, după petiții trimise la Ministerul Culturii, după discuții de opt ani de zile, cam de prin 2008, deci cam nouă ani – sunt mesagerul acestui centru, am fost invitat să fiu și în consiliul lor științific, am pledat și în articole publice –, nu se întâmplă nimic, se schimbă directori, se schimbă miniștri și lucrurile rămân complet înțepenite și nu este firesc. Eu consider că orice cultură care este matură, orice țară care dorește să-și promoveze cultura își pune în valoare aceste manuscrise, care aparțin, în fond, patrimoniului universal, cu atât mai mult cu cât nu se pierde nimic dacă avem aceste manuscrise digitalizate și putem vedea ce tip de text folosesc aceste manuscrise, putem vedea, de exemplu, pericopa aceea despre femeia prinsă în adulter cum oscilează în anumite locuri. Domnul Marian Ciucă, prezent aici, cunoaște bine știe principiile criticii de text și ar putea lucra cu spor pe aceste manuscrise. Refuzăm, așadar, să ne inserăm în curentul mondial al circulației textelor de bază ale civilizației noastre europene.

Eugen Munteanu: Cunoaștem eforturile duminale, domnule Conțac, e bine că le-ai adus în discuție în acest cadru. Ce putem face noi, o asociație profesională, este să sprijinim moral eforturile d-tale, cum am și făcut-o. E vorba aici, din câte mi-am dat seama, de inerția birocrăției românești și de o neînțelegere, poate și prudentă excesivă. Căci există o lege a patrimoniului cultural rău întocmită, care lasă la latitudinea unui director de bibliotecă să permită sau nu facsimilarea (scanarea) bunurilor culturale deținute. Pe baza acestei legi, conducerile bibliotecilor din România pot impune tarife foarte mari. Asemenea directori, care ar trebui să judece ca oameni de cultură, nu ca niște negustori, confundă ceea ce este lucrativ realmente și ceea ce este de interes pur științific. Dacă eu, un editor oarecare, fac un album cu o sută din cele mai frumoase manuscrise miniaturate românești și îl vând cu 500 de euro exemplarul, firește că este legitimă pretenția directorului ca biblioteca pe care o conduce să primească un procent consistent din afacerea respectivă. Dar dacă un cercetător oarecare, un tânăr doctorand, de exemplu, are nevoie de unele texte vechi de interes artistic nă, dar cu valoare literară, atunci facsimilarea respectivă ar trebui să fie gratuită.

Acum, dincolo de această dimensiune, să-i zicem, strategică, ceea ce se poate face, ideea îmi vine în minte chiar acum, este conceperea unui proiect științific pe această temă. Domnule Conțac, ai rangul de conferențiar, poți aplica la următoarea sesiune de proiecte UEFISCDI și, cu o bună argumentare, ai putea obține o asemenea finanțare potrivită care și-ar permite să te desfășori...

Emanuel Conțac: Eu nu pledez aici ca să obțin eu personal o anumită finanțare, eu pledez pentru principiul accesului liber la aceste texte.

Eugen Munteanu: Înțeleg, dar constăți cum te-ai blocat în fața unui perete închis.

Emanuel Conțac: Adică, mă întreb, de ce pot proceda așa, de exemplu, englezii, și nu au niciun fel de lege. Probabil o lege care să ceară digitalizarea și

conservarea digitală a tot ce înseamnă manuscris ar fi la noi soluția ca să se deblocheze lucrurile! De fapt, interesul meu nu este doar pentru manuscrise. Și cărțile tipărite pun aceeași problemă. Biblia grecească de la Frankfurt (1597), care a stat la baza traducerii românești a *Vechiului Testament*, știm foarte bine ce eforturi am făcut ca să obținem o copie digitală, până la urmă am găsit-o scanată pe Google Books la München de către biblioteca de acolo, care a pus online sute de mii de cărți, de la Erasmus și până la edițiile biblice moderne, așa că nu mai trebuie să mergem acum în bibliotecă.

Eugen Munteanu: Nu e exclus să vedem mâine-poimâine postate online de un anonim ager și generos și manuscrisele acestea românești. Mulțumesc domnule Conțac! Propun să nu ne blocăm exclusiv în această problematică. Părinte Vatamanu, dumneavoastră ce părere aveți?

Cătălin Vatamanu: Mai întâi aș vrea să vă felicit, domnule profesor Munteanu, pentru ediția aceasta a Simpozionului. Pentru că tot suntem la finalul acestuia, vreau să mulțumesc și lui Iosif Camară pentru că, zic eu, m-a aruncat în scaldătoarea acestei discuții. Suntem aici cu toții în fața Baptisteriului, într-una din cele mai frumoase săli ale Muzeului Mitropoliei, și aș vrea să rămân și eu în spiritul acestei discuții. Pe lângă ideile deja exprimate, ca unul care vine din spațiul ortodox și din cercetarea teologică, aș dori să accentuez o latură specifică a acestei cercetări, și anume apelul la Sfinții Părinți. Textul revelat al Sfintei Scripturi poate și trebuie interpretat prin intermediul Sfinților Părinți. Așa cum spuneți, domnule profesor Eugen Munteanu, e foarte important de cunoscut această receptare a textului scripturistic în literatura patristică. Cred că și la noi ar fi necesară o cercetare mai aprofundată a modului în care diferiți Sfinți Părinți din diferite culturi, zone geografice, timpuri au receptat Sfânta Scriptură și cum au fost traduse aceste texte în limba română modernă. De altfel, cred că o contribuție importantă o constituie publicarea, la București, la editura Basilica, și la Iași, la editura Doxologia, a unor Sfinți Părinți care nu au mai fost traduși până în prezent. Prin urmare, avem deja, apropo de premise și de resurse, un fond în plină dezvoltare de literatură și de hermeneutică biblică în limba română. Consider că trebuie să ne raportăm în mod constant și la spațiul acesta eclezial, pentru că interpretarea Sfintei Scripturi trebuie să fie efectuată în primul rând în acest spirit comunitar eclezial și nu într-unul particular individualist. De altfel, cum bine sesizați, ideile sunt, desigur, particulare, sunt ale persoanelor, dar ele trebuie să fie confruntate cu nivelul instituțional sau dezvoltate prin intermediul instituțiilor, fie că acestea sunt ecleziale, fie că sunt laice. Această colaborare sau împreună-lucrare între Academie și Biserică a fost întotdeauna un model, cel puțin aici, la Iași, pentru că, se știe, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași a fost înființată, în 1860, având în componența ei și Facultatea de Teologie Ortodoxă. Plecând de la această constatare, ajung acum să mă refer la resurse. Într-adevăr, resursele noastre financiare, materiale și umane sunt limitate, cum spunea și domnul Conțac mai înainte. Sunt unele proiecte mari la care se lucrează foarte mult. Ați participat la proiectul acesta de la NEC (traducerea

comentată a *Septuagintei*) și știu că e o muncă făcută și de la distanță. Din punctul meu de vedere, cei care v-ați întâlnit la București v-ați întâlnit *pro bono* și ați muncit foarte mult! Așadar, din păcate, lipsa resurselor financiare în primul rând ar putea fi o piedică importantă în dezvoltarea unor proiecte de acest tip. În calitate de lector la Facultatea de Teologie „Dimitru Stăniloae” din Iași, consider că este important nu doar ceea ce facem noi, cei care suntem aici de față, în demersurile noastre de cercetare biblică, ci mă gândesc că avem o responsabilitate și față de cei care vin după noi. Cred că ar trebui să formăm, cu cât mai multă acribie, oameni care să poată continua acest lucru. De exemplu, la Facultatea de Teologie din Iași am organizat un program de cercetare biblică, îi spuneam lui Emanuel în pauză, în care sunt implicați studenții, masteranzii și doctoranzii, tocmai din această dorință de a crea o pepinieră de teologi, dar totodată, așa zice eu, de bibliști, care să continue eforturile noastre.

Suntem încă la început, pentru că, după perioada comunismului, suntem cumva pe un teren pe care vrem să-l explorăm cât mai intens. Din nou, în ceea ce privește partea de perspective, consider absolut important faptul că studiile biblice trebuie să fie cât mai ancorate în realitate și mă gândesc că trebuie să dăm un răspuns la problemele actuale ale societății. Vedeți, legat de Sinodul de la Creta, s-au făcut mai multe decât, probabil, au dezbătut cei de la Creta acolo și cei care sunt critici față de asemenea manifestări ale sinodalității Bisericii nu se raportează la Sfânta Scriptură și la textul acesteia, ci, de multe ori, la tradiții care sunt ba locale, ba individuale, ba emise de unele „mari” personalități, fie ele din spațiul eclezial, fie din cel extraeclezial. Cred că este necesar ca, venind din partea aceasta academică, să existe răspunsuri pertinente, autentice și autoritare totodată în privința acestei problematice. În spațiul acesta al studiilor de hermeneutică biblică își poate avea locul și problema relației cu celălalt, mai concret, a dialogului dintre creștinism, iudaism și islamism. Sper să pot interveni mai încolo în discuția noastră pe această temă.

Eugen Munteanu: Mulțumesc! Permiteți-mi să aloc două-trei minute pentru niște reacții la ceea ce ați spus dumneavoastră, părinte Vatamanu. Sigur că cei care au participat ieri la conferința profesorului Meiser, prezent aici, au remarcat că a fost vorba la un moment dat despre problema aceasta a fondurilor destinate cercetărilor. Exemplul acesta al proiectului „Septuaginta Deutsch” așa vrea să-l iau acum în calcul pornind de la parafraza unei cunoscute zicale care spune că o grădină înflorită atrage întotdeauna albinele. Este vorba de faptul că, atunci când vrei să faci ceva cu adevărat valoros și util, s-ar putea să atragi atenția și să găsești doritele fonduri. Dacă ceri, însă, fondurile înainte, pe bază de promisiuni, s-ar putea să nu convingi, să găsești uși închise. Unul dintre responsabilii acestui renumit proiect, cu o vizibilitate universală, „Septuaginta Deutsch”, pe care l-am întrebat cum au procedat, mi-a răspuns cam așa: „Mai întâi am făcut un simpozion consistent, cu o participare importantă, am arătat că știm ce vrem să facem și că avem resursele umane necesare pentru a ne pune în practică ideile. Dosarul depus este consistent,

are două volume, și comisia de evaluatori ne-a acordat încrederea necesară, inclusiv fondurile solicitate”.

Așadar, vin și spun și eu acum: Acesta ar putea fi și rolul asociației noastre, Asociația de Filologie și Hermeneutică Biblică din România (AFHBR): să arătăm că suntem împreună câteva zeci de specialiști, unii formați, alții în curs de formare, că avem voința și resursele să putem organiza și desfășura anual simpozionul nostru, că putem face un schimb sistematic de idei, că publicăm niște lucrări interesante, că putem spera ca ceea ce reușim împreună să fie de o calitate și un nivel științific din ce în ce mai bune. După aceea, mai este o problemă, problema continuității, a atragerii de tineri cercetători interesați de domeniul acesta fascinant al studiilor biblico-filologice. Domnul Vild mi-a dăruit două volume în care au publicat ce au făcut ei în ultimii doi ani și constat cu bucurie că sunt în aceste volume lucruri interesante, unele foarte promițătoare. Chiar la această masă rotundă, în afară de mine și de Marian Ciucă, care aparținem generației mai vechi, toți ceilalți sunteți tineri sau chiar foarte tineri. Participarea dumneavoastră anuală la Simpozioanele noastre – iată, suntem acum la a VII-a ediție! – ne încurajează să perseverăm. Sunt aproape sigur că vom găsi mai multă înțelegere și la conducătorii noștri, pe măsură ce activitatea noastră comună va căpăta mai mult contur și mai multă vizibilitate. Vom căuta în viitor să avem ca oaspeți de onoare, ca și până acum, personalități proeminente în domeniul studiilor biblice. Vom încerca apoi să atragem în continuare tineri harnici și talentați și una din modalitățile de atragere ar fi chiar aceasta: să le oferim niște exemple, niște modele și niște repere.

În fine, părinte Vatamanu, ați vorbit parcă ceva și despre popularizarea rezultatelor cercetărilor noastre, dacă am înțeles bine. Sunt însă de părere că cercetarea de vârf nu este destinată marelui public. Ca și în cazul cercetărilor din științele înalt speculative, cum ar fi matematica, părinte, efectele cercetărilor noastre se vor vedea în timp, poate puțin mai târziu. Ca și matematicienii, eu cred că nu trebuie să fim obsedați de o aplicare practică imediată a rezultatelor cercetărilor noastre. O ediție critică și științifică a unui text biblic vechi, cum este, de exemplu, recenta noastră ediție a versiunii din secolul al XVII-lea a *Vechiului Testament*, operă a marelui erudit care a fost Nicolae Spătarul Milescu, nu are cum să intereseze un om obișnuit, fie acesta chiar intelectual, dar nespécialist. Pentru nevoile sale de lectură, o astfel de persoană obișnuită are la dispoziție oricare dintre versiunile moderne ale *Biblii*. Credeți că unul dintre noi, dacă ar fi preot, ar folosi în predicile lui citate din texte vechi, sau ar ține discursuri erudite enoriașilor? Mă îndoiesc! Prin urmare, așa zice că trebuie să ne însușim cândva lecția smereniei omului de știință autentic și să ne mulțumim cu publicul nostru foarte restrâns, dar foarte select. La deschiderea Simpozionului nostru am avut un public suficient, aproape o sută de tineri atenți la actele de cultură autentice. Credeți, cumva, că în Germania sau în Spania vreunul din omologii noștri stă toată ziua la televizor dând interviuri cu explicații detaliate, de specialitate? Rezultatele cercetărilor cu adevărat științifice se evidențiază într-un fel de spațiu-nișă. Pentru părintele patriarh, părintele mitropolit, domnul rector sau domnul ministru – vorbesc așa, generic –, de a căror bunăvoință

poate depinde la un moment dat acordarea de sprijin concret, ar trebui să avem pregătit un răspuns convingător la eventuala întrebare: „Arată frumos ediția dumneavoastră, este impozantă, dar cui folosește, domnule profesor, pe cine interesează ce faceți dumneavoastră? Cine mai înțelege limba română veche azi?”. Cui va important, care mi-a adresat această întrebare, i-am răspuns, nu știu cât de inspirat, printr-o întrebare retorică: „Dar oare o statuie pe care o ridicăm în memoria unui mare eveniment istoric, cum este, de exemplu, grupul statuar din Piața Unirii, cui folosește?”. Tot așa și cu edițiile noastre de texte vechi! Alcătuiindu-le cu toată responsabilitatea și cu respectul cuvenit față de autenticitatea lor, noi arătăm că și cultura noastră românească se legitimează prin versiuni vechi de peste 300 de ani! Utilitatea practică este, deci, poate, mică, dar însemnătatea simbolică este uriașă!

Revenind acum la discuția noastră! Părinte Vild, doriți să interveniți?

Marian Vild: Doar câteva gânduri vreau să vă împărtășesc, pentru că nici nu eram inițial pe lista participanților la masa rotundă, m-am nimerit aici cumva și, pentru că lipsesc alții, poate așa a rânduit Providența. Primul gând este acela de a-i felicita și eu pe organizatori. Practic, Simpozionul dumneavoastră de la Iași este singurul eveniment anual focalizat pe studii biblice care se produce în România și cu participare internațională, ceea ce este fantastic! Suntem astăzi destul de mulți bibliști, foarte multe facultăți de teologie, de mai multe confesiuni, în toată țara, dar nimeni n-a mai organizat până acum ceva de genul acesta. Iată că, până la urmă, filologii ne-au chemat și pe noi, teologii, să zic așa! Avem un demers extraordinar și sper să continue și să avem rezultate frumoase. Apoi, câteva reacții la ceea ce s-a discutat deja. Într-adevăr, la capitolul relațiilor complexe dintre textul biblic și reflectarea sa liturgică sunt foarte multe lucruri de făcut. Noi simțim în biserică, fiind preoți, că una citim în cadrul slujbelor din *Evangelie* și din *Apostol* și alta avem în *Biblia* tipărită de Sfântul Sinod. Vreau să spun că, citind *Evangelia* în biserică, pare că nu recunoști textul și îți zici: „Asta este din *Biblie*? Nu știam?”. Sunt, deci, multe lucruri de făcut în această privință. Pe de altă parte, secțiunea din Simpozion dedicată receptării textului biblic cred că nu trebuie să cuprindă chestiuni care țin numai de formă, de filologie și de hermeneutică. Să vedem anume cum interpretează textul liturgic Scriptura, în chestiuni de detaliu. Bunăoară, discutăm la o conferință biblică recentă despre faptul că în Duminica Tomii toată imnografia se bazează pe o chestiune non-biblică, și anume pe faptul că Toma a atins rana din coasta și rănilor din palmele Mântuitorului. Așadar, toată imnografia insistă, subliniază această atingere, ceea ce nu este un lucru biblic! Nu mă gândesc, Doamne ferește, să schimbăm imnografia, ci doar să reflectăm la resorturile pentru care Sfântul Ioan Damaschin, care creează canonul, a înțeles să procedeze așa. Avem în această decizie a marelui imnograf și o interpretare implicită, o anumită înțelegere, ceea ce este foarte interesant de cercetat. Apoi, așa cum spunea părintele Cătălin Vatamanu, să luăm și partea aceasta a Părinților Bisericii. Vorbeam în pauză cu profesorul Meiser. Avem nevoie să traducem toate textele patristice sau cât mai multe dintre ele nu numai ca să vedem ce texte biblice au folosit ei. Dar aspectul

acesta este fantastic, este extrem de instructiv, de a vedea, până la urmă, modul în care Sfinții Părinți s-au raportat la textul Sfintei Scripturi, ce texte au avut în față, cum le-au înțeles. Pe mine asta mă interesează și mi se pare foarte important, pentru că, în receptarea Sfinților Părinți, nu ne raportăm repetitiv la o arhivă pe care am acumulat-o în timp, ca la o comoară frumoasă pe care noi acum o cităm mereu, ori de câte ori avem prilejul. Până la urmă, este vorba de a moșteni nu numai textele lor ca atare, ci să ne însușim poate un mod de gândire, poate o anumită hermeneutică a lor. Avem, deci, mult de lucru în această privință.

În ceea ce privește, ca să spun așa, partea de software, de programe biblice, aș dori să mă autodenunț cumva și să mărturisesc că sunt, cred, primul din țară care, la seminarul de Noul Testament de la București, a îngăduit unui student care se pricepea, căci terminase și Politehnica, să facă o chestie puțin ilegală. Acest student a creat cel dintâi un crack, prin care am introdus în BibleWorks trei ediții românești. El a văzut în ce format sunt textele biblice acolo, a luat trei ediții românești, le-a transformat în acel format și le-a pus în BibleWorks. Spun că este o chestie ilegală pentru că, la nivel oficial, cu mulți ani în urmă, cel puțin zece ani în urmă, un părinte profesor de la București a cerut Patriarhiei acordul de a utiliza câteva ediții românești pentru a fi puse în BibleWorks. A discutat cu cei de la BibleWorks, după aceea cu Patriarhia, dar, din păcate, proiectul s-a blocat. Nu am cunoștință de ce, unde, prin sertarele nu știu cui, în orice caz nu s-a dat niciun fel de acord în această privință. Cum nu puteam face nimic legal, am acceptat cumva această procedură. Ne-am lovit atunci de faptul că la Vechiul Testament textul nu se potrivea deloc, adică dacă voiai să pui în paralel *Septuaginta* cu textul ebraic și cu textul românesc de la 1914 nu găseai mare lucru. În edițiile de după 1914 lucrurile sunt încă și mai amestecate. Atâta doar că un astfel de program este foarte greu de făcut în acest sens: cum să corelezi toate acele texte care se prezintă ca niște combinații dintre *Septuaginta* și textul masoretic?

Emanuel Conțac: Există versiuni în engleză ale *Septuagintei* în programul BibleWorks, ceea ce n-ar face imposibilă alinierea textului din ediția Rahlfs la versiunea românească, cu păstrarea și evidențierea adaosurilor de la 1914, când avem prima ediție sinodală. Există deci un precedent, care poate fi luat ca model și reper. Sigur că alinierea cu textul masoretic e imposibilă, dar măcar cu *Septuaginta* în engleză a lui Brendan sau cu *Septuaginta* grecească originară din reputata ediție Rahlfs.

Marian Vild: Din punct de vedere tehnic cred că orice este posibil și tot aici aș vrea să adaug faptul că acum, în timp ce vorbim, un student de anul I de la noi, din proprie inițiativă, mi-a cerut toate edițiile românești, și le aveam chiar de la Emanuel, dacă îți minte, mi le-ai dat acum câțiva ani la NEC. Acest student are ambiția să se implice foarte mult în chestiunea aceasta, și anume de a crea un program în care să realizăm un fel de BibleWorks românesc, în care să avem toate versiunile alinate. Probabil că el ar fi foarte mult ajutat dacă asociația noastră, să spun așa, cu oameni de aici, oameni avizați, s-ar implica.

Eugen Munteanu: Vreau să dau un exemplu. Au existat și există, de la o vreme, proiecte bine plătite ale Academiei Române de informatizare a DLR-ului, Dicționarul-Tezaur. Nu s-a reușit încă, dar un anonim a făcut-o singur. A ieșit ceva imperfect, dar util ca punct de plecare. Un anonim, o persoană pasionată, inspirată și binevoitoare, poate face uneori ceea ce colective întregi nu pot duce la capăt. Părinte Vild, scuzați-mă, poate doriți să continuați, poftiți!

Marian Vild: Parcă mai aveam ceva aici notat. M-aș bucura dacă, iertați-mi ignoranța, s-ar putea să fie deja și să nu știu, dacă pe site-ul asociației ar fi indicați membrii cu domeniile lor de interes, astfel încât cei care caută coechipieri să știe cine și cu ce s-a ocupat. Cam atât, mulțumesc!

Emanuel Conțac: Mă bucur că ați adus în discuție chestiunea asta a textelor. Cred că am putea media totuși introducerea *Bibliei de la București*, ediția MLD, textul transcris, și, de asemenea, ediția Nicolae Spătarul Milescu apărută recent. Mă angajez să contactez reprezentanții.

Eugen Munteanu: Te rog s-o faci, ai libertate totală din partea noastră, și ai și versiunile electronice, în format PDF.

Emanuel Conțac: Mă gândesc la includerea măcar a porțiunii corespunzătoare *Vechiului Testament*.

Eugen Munteanu: Îl invit acum la cuvânt pe părintele Melniciuc.

Ilie Melniciuc: Mulțumesc, domnule profesor, mulțumesc pentru bucuria de a participa la acest simpozion care, de șapte ediții consecutive, se desfășoară aici la noi, la Iași! Pe baza tradiției inițiate de profesorii dumneavoastră, în ciuda unor sincope, se pare că dumneavoastră veți continua și veți duce mai departe ștafeta aceasta pe linia filologică și biblică.

Referitor la ce s-a spus până acum, sunt de acord cu domnul profesor Munteanu și cu domnul Conțac cu privire la sursele pe care trebuie să le avem în studiile noastre. Dacă nu pornim de la niște surse credibile, care să fie editate corect din punct de vedere științific, este dificil să ajungem la un punct de vedere comun. Probabil așa a fost și în perioada de dinainte de Erasmus de Rotterdam, când fiecare se raporta la o anumită ediție a Bibliei. Când a apărut ediția Erasmus, prin nivelul ei științific, s-au scos în evidență multe erori și au fost puse lucrurile la punct. Este, în același timp, nevoie și de păstrarea unei anumite decențe în cercetare, nu neapărat pe bază confesională, ci prin respectul datorat contextului istoric în care au fost scrise textele respective sau în care au fost făcute traduceri respective. De aceea, pentru noi, care avem astăzi la dispoziție foarte multe resurse electronice, este relativ ușor de a pune în paralel textele, în scopul studierii lor. Ar trebui, deopotrivă, să manifestăm îngăduință pentru înaintașii noștri din vechime care nu erau *homines encyclopaedici* și nici nu aveau strictetea reclamată astăzi de cercetarea științifică profesionistă. Referitor la sursele biblice ale ritualului liturgic, e adevărat că fiecare confesiune își păstrează exegeza sa, interpretarea sa. Aici constatăm o lipsă a unora

dintre clerici, pentru că nu au încercat să abordeze mai științific raportul între Scriptură și practica zilnică a cultului. Trebuie să manifestăm o deconștință în cercetările noastre, pentru a vedea dacă litera textului corespunde adevărului revelat din cuvintele Sfintei Scripturi. În ceea ce privește acum referirea domnului profesor Munteanu la utilitatea sau inutilitatea editării textelor vechi. Meritul dumneavoastră, al filologilor, este acela este că ați scos la lumină, din secolele al XVI-lea – al XVII-lea, cam tot ceea ce este important. Este adevărat că, în mod concret, în proiectele dumneavoastră au existat termene, că au fost stimulente financiare care i-au motivat pe colaboratorii dumneavoastră. Așa cum a fost cu *Vechiul Testament* al lui Nicolae Spătarul Milescu, a cărui editare separată, într-un volum impozant, nu era în programul inițial, din anii 1988, al proiectului „Monumenta linguae Dacoromanorum”, tot așa se pot identifica în viitor și alte asemenea soluții de continuare a cercetării. Începutul este bun, domnul profesor Munteanu și-a organizat o echipă deosebită, din oameni tineri bine instruiți și specializați. Faptul că cercetările nu au rămas doar strict filologice, ci au inclus și aspecte teologice reprezintă un câștig pentru dialogul pe care membrii Centrului „Monumenta linguae Dacoromanorum” îl pot întreține cu noi, oameni ai Bisericii.

Eugen Munteanu: Mulțumesc, părinte Melniciuc. Vă mulțumesc tuturor pentru participarea la dezbateră noastră.